

NAVOIY – BARHAYOT

Satimova Ra`no Habibullayevna

Andijon davlat tibbiyot instituti akademik litseyi

Ona tili va adabiyot fani o`qituvchisi

Annotatsiya: Biz hayotimizning har bir jabhasida Hazrat Navoiyga muhtojmiz, u zotdan so`z kutamiz. Shoir iborasi bilan aytganda o`zini “ahli ma`ni”, ya`ni ziyoliman deb hisoblagan kishi borki, oz hayotini, maslagini Navoiysiz tasavvur qila bilmasligi kerak. Ana shu ma`noda ushbu maqola ham qimmatlidir.

Kalit so`zlar: “Munshaoot”, “Vaqfiya”, ilohiy nur, Xondamir, Fitrat, Vosifiy, nazira, muhammas

Bugungi kunda hukumatimiz o`tmish merosimizga katta hurmat bilan munosabatda bo`lmoqda. Alisher Navoiy merosiga bo`lgan munosabat yana ham kuchaydi. Hurmatli birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov Navoiyni yana ham kengroq o`rganishni, uning asarlarini xalqimizga sodda va tushunarli tarzda yetkazish zarurligini uqtirdilar. Haqiqatan ham, Navoiy shaxsiyati, asarlarining yoshlarimizni ma`naviy yetuk, har jihatdan mukammal qilib tarbiyalashdagi o`rni benihoyadir.

Navoiyning buyukligi nimada? Nima uchun unga qayta-qayta murojaat etamiz? Uning ulug`ligi ko`p va xo`p yozganligidami? Tafakkurining kengligidami? Yuksak amallarda ishlaganidami? Bu savollarning hammasi ham Navoiy buyukligining bir qirrasidir. 200000 misra yozgan, 100000 misra yod biladigan, rang-barang janr va mavzularda asar yoza olgan shaxs ilohiy nurga erishgani shubhasiz.

Navoiy umrini xalq va yurtga bag`ishladi. U Shoir, adabiyotshunos, donishmand, tarixchi, tilshunos, o`zbek adabiy tiliga asos solgan, ilm-fan homiysi, donishmand-qisqasi ulkan san`atkor.

Navoiy ijodiga qiziqish, o`rganish o`z davridan boshlandi. Navoiy hayoti va ijodini o`rganishdagi birinchi manba uning o`z asarlaridir. Uning barcha asarlarida, ayniqsa, «Munshaoot», «Vaqfiya», «Xamsat-ul-mutahayyirin», «Xutbai davovin», «Majolisun nafois», «Muhokamatul-lug`atayn» kabi asarlarida hayoti va faoliyatiga doir ko`p ma`lumotlar bor. Ularda Navoiyning shaxsiy hayoti, ijodiy faoliyati, ayrim asarlarining yozilish tarixi, obodonchilik borasidagi ishlari, do`stlari, dushmanlari bilan bo`lgan munosabatlari va boshqa masalalar bayon etilgan.

Navoiy faoliyati va merosini o`rganishda zamondoshlarining asarlari ham muhim o`rin tutadi. Xondamirning «Makorimul-axloq», «Habibus-siyar» «Suyukli xislatlar», «Xulosatul-axbor» «Voqealarning xulosasi», Davlatshoh Samarqandiyning «Tazkirat-ush-Shuaro», Boburning «Boburnoma», Vosifiyning «Badoyiul-vaqoe» «Go`zal voqealar» kitobi va boshqalar Shular jumlasidandir. Ayniqsa, Xondamir

asarlarida ko'p ma'lumotlar keltirilgan. «Makorimul-axloq»da Navoiyning hayoti so'nggi kunlarigacha bo'lgan davri, ijodi, davlat va binokorlik faoliyati, tug'ilishi, bolaligi, Husayn Boyqaro saroyiga kelishi va boshqalar tasvirlanadi. Asarda Navoiy hayoti bilan bog'liq kichik mutoyibalar, latifalar, hikoyalar ham beriladi.

Vosifiy «Badoeul-vaqoe» asarida Navoiyning mijozi, nazokati, latofati, nafsoniy shahvatning cheklanganligi, Mavlono Binoiy bilan munosabatlari, Pahlavon Muhammad bilan yaqinligi va boshqalar haqida yozadi.

«Boburnoma»da esa Navoiy shaxsiy hayoti, asarlari bilan bog'liq anchagina ma'lumotlar keltiriladi.

Bulardan tashqari, Jomiyning «Yusuf va Zulayho», «Xiradnomai Iskandar», «Bahoriston» kabi asarlarida ham ma'lumotlar bor. Navoiy keyingi asrlarda yaratilgan ko'pgina tazkira va tarix kitoblari va memuarlardan ham o'rin olgan. Lutf Alibek Ozarning «Otashkada», Som Mirzoning «Tuhfai Somiy», Faxriy Hiraviyning «Latofatnoma», Mirzo Haydar Dug'latning «Tarixi Rashidiy» asarlari shular jumlasidandir.

Navoiy hayotini o'rganishda xalq og'zaki ijodining o'rni ham katta. Navoiy haqida o'zbek, tojik, turkman va boshqa xalqlar og'zaki ijodida ko'plab ertak, afsona, hikoyatlar yaratilgan. Bu jihatdan M.Jo'raev tomonidan tuzilgan «El desa Navoiyni...» kitobini eslash kifoyadir.

Navoiyning asarlari turli davrlarda xattotlar tomonidan hurmat bilan ko'chirildi. XIX asrning 70-yillarida O'zbekistonda bosmaxona paydo bo'lgandan keyin Navoiyning «Xamsa», «Chor devon», «Vaqfiya» va boshqa asarlari bir necha marta nashr etildi.

Navoiy asarlariga nazira bitish, g'azallariga muxammas bog'lash an'anaga aylandi. Yozuvchi Umar Boqiy Navoiyning «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun» dostonlarining qisqartirilgan nasriy variantini ishlab chiqdi. Navoiy asarlari bo'yicha lug'atlar tuzildi. Xorazmlik Muhammad Xoksoning o'zbek tilida yozilgan «Muntaxab-ul-lug'at» «Tanlangan lug'atlar» kitobi uchun Navoiy asarlari matniga keng o'rin berildi. Navoiy hayotining oxirida yoki o'limidan bir oz keyin uning asarlari asosida «Badoyi-ul-lug'at», keyinroq esa «Lug'ati Navoiy» yaratildi.

Yevropaliklar XVI asrlardan boshlab Navoiy asarlari bilan tanisha boshlagan bo'lsa-da, Navoiy ijodini o'rganish asosan XIX asrda boshlandi. Fransuz Sharqshunosi Katrmer 1841- yilda bosilgan majmuasiga Navoiyning «Muhokamatul-lug'atayn» va «Tarixi mulki Ajam»ni kiritdi. Rus olimi I. Berezin «Turk xrestomatiyasi» kitobida Navoiy asarlaridan bir necha parcha berdi. Navoiy faoliyatini o'rganish Nikitinskiyning «Amir Nizomiddin Alisher, uning davlat va adabiyot sohasidagi ahamiyati» nomli magistrlik dissertasiyasi /1856/ bilan boshlandi. U Navoiyni tarjimon shoir deb baho berdi. 1861- yilda Istambuldagi «Osiyo» jurnalida Belinning Navoiy haqidagi maqolasi bosilib chiqdi. Rus sharqshunosi II'minskiy

Navoiyning «Muhokamat ul-lugʻatayn» asarini kengroq oʻrganib, uni oʻzbek tili uchun kurashchi sifatida tasvirlaydi.

XX asrda Navoiyni oʻrganishga jiddiy kirishildi. oʻziga xos navoiyshunoslik yuzaga keldi. Oʻzbek navoiyshunoslari, boshqa xalqlar olimlari Navoiy asarlarini oʻrganish borasida ish olib bordilar. Professor Fitrat Navoiy asarlari, sheʼrlari, forsiy devon va gʻazallari haqida tadqiqot yaratdi. Navoiy tugʻilganining 500 yilligi munosabati bilan 1941- yilda bir qancha ishlar amalga oshirildi Navoiy asarlari, dostonlari, Ayniy tomonidan «Xamsa»ning qisqartirilgan varianti nashrga tayyorlandi. «Chor devon», «Muhokamat ul-lugʻatayn», «Mahbubul qulub» va boshqalar nashr etildi. Boshqa tillarga tarjima qilina boshlandi. 1939 -yilda Olim Sharofiddinov «Alisher Navoiy» nomli ilmiy-ommabop asarini nashr ettiradi. 1940 yilda toʻplam nashr etildi. Shayxzoda «Genial Shoir» asarini nashr etdi. V.Abdullaev Navoiyning Samarqanddagi faoliyati haqida nomzodlik dissertasiyasi yozdi. Bertelʼs «Navoiy» monografiyasini yaratdi. Urush yillarida Oybek «Navoiy» romanini yozdi. Navoiy haqida doston, hikoya, dramalar yaratildi. O.Xoʻjayev sahnada, R.Hamroev ekranda Navoiy rolini ijro etdilar.

1957 -yildan boshlab 9- fevral` Navoiy tugʻilgan kun sifatida oʻtkazib kelinmoqda.

Navoiy hayoti va ijodi, asarlari matnini oʻrganishda I.Sulton, sheʼriyatini oʻrganishda H.Sulaymon, Shayxzoda, tarjimai holini oʻrganishda A.Qayumov, Navoiy lirikasi, uslubi masalalari uning ijodi bilan bogʻliq turli masalalar, boʻyicha A.Hayitmetov, «Xamsa» boʻyicha T.Jalolov, S.Hasanov, M.Afzalov, S.Gʻaniyeva, Navoiyning sheʼriyati, tili boʻyicha A.Rustamov, Navoiyning poetikasi boʻyicha Yo.Ishoqov va boshqalarning tadqiqotlari yaratildi.

Oʻzbek navoiyshunoslari safida N.Mallayev, A.Abdugʻafurov, S.Erkinov, B.Valixoʻjayev, R.Vohidov, N.Komilov, I.Haqqulov, S.Olim, N.Jumaxoʻja kabi etuk olimlarimiz ham bor.

Bugungi kunda Navoiy merosining yangi qirralari, diniy-tasavvufiy mohiyatiga eʼtibor qaratilmoqda. Asarlarining toʻliq nashri tayyorlanib chop etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. B.Toʻxliyev. Adabiyot.”Oʻqituvchi” . T-2014
2. B.Toʻxliyev va boshqalar Adabiyot.”Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. T. -2018
3. N.Mallayev. Oʻzbek adabiyoti tarixi.”Oʻqituvchi “ T.- 1965